

Vergaderjaar 2020–2021

35 760

EU-voorstel: Actieplan voor integratie en inclusie 2021–2027¹

A

VERSLAG VAN EEN SCHRIFTELIJK OVERLEG

Vastgesteld 9 april 2021

De vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap² en de vaste commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid³ hebben kennisgenomen van de mededeling van de Europese Commissie met de titel «Actieplan voor integratie en inclusie 2021–2027». ⁴ Naar aanleiding van de mededeling hebben de commissies op 10 maart 2021 aan de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid een brief gestuurd met een aantal vragen van de leden van de fracties van GroenLinks, D66, PVV en SGP.

De Minister heeft op 9 april 2021 gereageerd.

De commissies brengen bijgaand verslag uit van het gevoerde schriftelijk overleg.

De griffier van de vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
Dragstra

¹ Zie dossier E210001 op www.euroopapoort.nl.

² Samenstelling commissie **Onderwijs, Cultuur en Wetenschap**: Essers (CDA), Ganzevoort (GL), Sent (PvdA), Van Strien (PVV), Van Apeldoorn (SP), Atsma (CDA), Pijlman (D66) (*ondervoorzitter*), Schalk (SGP), Klip-Martin (VVD), De Bruijn-Wezeman (VVD), Baay-Timmerman (50PLUS), Beukering (Fractie-Nanninga). A.J.M. van Kesteren (PVV), De Blécourt-Wouterse (VVD), Vos (PvdA), Van der Burg (VVD), Dessing (FVD), Doornhof (CDA), Nicolai (PvdD), Veldhoen (GL), Vendrik (GL), Van der Voort (D66), De Vries (Fractie-Otten), Nanninga (Fractie-Nanninga), Raven (OSF) Verkerk (CU) (*voorzitter*), Prast (PvdD).

³ Samenstelling commissie **Sociale Zaken en Werkgelegenheid**: Kox (SP), Essers (CDA), Koffeman (PvdD), Ester (CU), Sent (PvdA) (*voorzitter*), Van Strien (PVV), N.J.J. van Kesteren (CDA), Oomen-Ruijten (CDA), Schalk (SGP), Stienen (D66), De Bruijn-Wezeman (VVD) (*ondervoorzitter*), A.J.M. van Kesteren (PVV), Van Rooijen (50PLUS), Van Ballekom (VVD), Crone (PvdA), Frentrop (FVD), Geerdink (VVD), Van Gurp (GL), Moonen (D66), vac. (FVD), Rosenmöller (GL), Vendrik (GL), De Vries (Fractie-Otten), Van der Burg (VVD), Van Pareren (Fractie-Nanninga), Berkhout (Fractie-Nanninga), Raven (OSF), Prast (PvdD).

⁴ COM(2020) 758; dossier E210001 op <https://www.eerstekamer.nl/eu/>.

BRIEF VAN DE VOorzITTERS VAN DE VASTE COMMISSIES VOOR ONDERWIJS, CULTUUR EN WETENSCHAP EN VOOR SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID

Aan de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid

Den Haag, 10 maart 2021

De vaste commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de vaste commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid hebben kennisgenomen van de mededeling van de Europese Commissie met de titel «Actieplan voor integratie en inclusie 2021–2027».⁵ De mededeling is voor de leden van de fracties van **GroenLinks**, **D66**, **PVV** en **SGP** aanleiding u een aantal vragen voor te leggen.

Vragen van de GroenLinks-fractie

De leden van de **GroenLinks**-fractie hebben met interesse kennisgenomen van het nieuwe EU-actieplan integratie en inclusie en het bijpassende BNC-fiche. In het BNC-fiche geeft de regering aan veel van het reeds gevoerde beleid of de huidige plannen om nationaal beleid te versterken te herkennen in het actieplan van de Europese Commissie. Deze leden halen in het kader daarvan graag het Jaarrapport Integratie 2020 van het CBS aan, waarin samengevat het volgende wordt geconcludeerd: «Over het algemeen hebben mensen met een migratieachtergrond een minder gunstige positie dan mensen met een Nederlandse achtergrond. Zo hebben zij gemiddeld genomen een lager onderwijsniveau, minder vaak werk, een lager inkomen en zijn zij vaker uitkeringsafhankelijk. Ook ervaren mensen met een migratieachtergrond hun gezondheid minder vaak als (zeer) goed.» Hieruit blijkt dat er nog veel verbeterd kan worden. Deze leden zien dan ook graag de in het BNC-fiche genoemde plannen om het nationaal beleid te versterken tegemoet. Met betrekking tot het actieplan hebben deze leden enkele vragen aan de regering.

Het OECD-rapport «What is the impact of the COVID-19 pandemic on immigrants and their children» van 19 oktober 2020 geeft aan dat COVID-19 heeft geleid tot extra of meer problemen met online-onderwijs bij mensen met een migratieachtergrond. Is de regering voornemens specifiek rekening te houden met de invloed die COVID-19 heeft gehad op mensen met een migratieachtergrond en hun integratieproces bij het implementeren van dit actieplan?

Volgens het rapport «Kansrijk integratiebeleid op de arbeidsmarkt» van het CPB en het SCP van 15 oktober 2020 zijn de verschillen op de arbeidsmarkt tussen personen met en zonder migratieachtergrond (vooral een niet-westerse migratieachtergrond) groot en hardnekkig. In het programma Verdere Integratie op de Arbeidsmarkt doet de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid onderzoek naar beleid om dit in de toekomst te verbeteren. Wat ziet de regering als de grootste oorzaken van een verschil in arbeidsparticipatie? Hoe is de regering voornemens de hierover in het actieplan gestelde doelstellingen te implementeren als specifieke maatregelen?

De regering geeft aan geen voorstander te zijn van extra verplichtingen omtrent monitoring en rapportage en zet in op het aansluiten bij huidige monitoringsprogramma's. Welke huidige monitoringsprogramma's geven volgens de regering specifiek genoeg inzicht op de vooruitgang ten aanzien van de doelstellingen die in het actieplan geformuleerd zijn?

⁵ COM(2020) 758; dossier E210001 op <https://www.eerstekamer.nl/eu/>.

Moeten deze monitoringsprogramma's nog uitgebreid worden om goed aan te sluiten op het onderwerp integratie en inclusie?

De regering stelt een «verzakelijking» van het integratiebeleid vast in de Raad, waarbij steeds meer vanuit het wederkerigheidsprincipe gereede-need wordt. Hoe zou de regering de eigen positie daarin omschrijven vergeleken met de andere lidstaten? Ziet de regering de verschuiving richting het wederkerigheidsprincipe als een positieve of een negatieve ontwikkeling?

Vragen van de D66-fractie

De leden van de **D66**-fractie hebben met plezier kennisgenomen van het «Actieplan voor integratie en inclusie 2021–2027». Sociale cohesie in onze samenlevingen is van belang voor iedereen. De D66-fractie zou graag een appreciatie van de regering ontvangen over de raakvlakken tussen de nieuwe inburgeringswet en het voorliggende actieplan. Ziet de regering ook verschillen en mogelijke tegenstrijdigheden tussen de inburgeringswet en het voorliggende actieplan?

Daarnaast heeft de D66-fractie nog een aantal specifieke observaties en vragen.

Europese leefwijze en terminologie

Wat is volgens de regering de kerngedachte achter de portefeuille «Bevordering van onze Europese levenswijze»? Hoelang duurt het volgens de regering tot mensen niet meer het etiket migrant of migratie-achtergrond krijgen? Hangt dat van staat van inburgering af, is het gerelateerd aan naturalisatie? En bij welke generatie telt de achtergrond van voorouders niet meer mee? Met andere woorden, wanneer voldoen mensen aan die Europese leefwijze en hoeveel ruimte is er voor eigen invulling vanuit mensenrechten, zoals de vrijheid van meningsuiting en vrijheid van religie?

Gelijke toegang op huisvesting

De Europese Commissie roept op het gebied van huisvesting op om gelijke toegang tot adequate en betaalbare huisvesting voor migranten en EU-burgers met een migratieachtergrond te bevorderen en discriminatie op de huizenmarkt tegen te gaan. In de Huisvestingswet 2014 is vastgelegd dat gemeenten de verplichting hebben om vergunninghouders te voorzien in huisvesting overeenkomstig de voor de gemeente geldende taakstelling. In het rapport *Ervaren Discriminatie in Nederland II* staat echter dat één op de drie mensen die in 2018 een huurwoning zochten vermoedt hierbij gediscrimineerd te zijn. Dat is een grote toename ten opzichte van 2013. Tevens stelde een onderzoek van De Groene Amsterdammer in 2018 dat woningzoekenden met een Nederlands klinkende naam veel vaker een uitnodiging krijgen dan woningzoekenden met een Marokkaans klinkende achternaam, en dat verhuurmakelaars veelal meegaan in discriminerende verzoeken.⁶ Hoe stroken deze feiten met de doelstellingen van het nieuwe actieplan? Hoe kan dit actieplan bijdragen aan inperking van discriminatie bij huisvesting?

Administratieve lasten

In het actieplan wordt melding gemaakt van het belang van het monitoren van de voortgang op het gebied van integratie en inclusie. De regering is

⁶ *Ervaren Discriminatie in Nederland. Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) 2020, p. 83.*

geen voorstander van extra verplichtingen omtrent monitoring en rapportage, in verband met de administratieve lasten. Kan dit niet voorkomen worden door de huidige monitoringsprogramma's waar de regering over spreekt te laten aansluiten bij de monitoring en rapportage van de Europese Commissie?

Rol van lokale en regionale overheden

Lokale en regionale overheden spelen een cruciale rol in het integratieproces. De Europese Commissie heeft voorgesteld de toegang tot EU-financiering te vergemakkelijken voor deze overheden in het kader van het nieuwe meerjarig financieel kader 2021–2027. Waar kunnen lokale overheden en maatschappelijke organisaties informatie en ondersteuning krijgen over toegang tot EU-fondsen op gebied van integratie en inclusie? Welk ministerie coördineert dit in Nederland?

Integratie van migrantenvrouwen

De Europese Commissie legt in dit actieplan de nadruk op de bevordering van deelname van migrantenvrouwen aan de arbeidsmarkt. Het actieplan stelt dat migrantenvrouwen vaak naar de EU komen om zich bij een familielid te voegen en dat van hen wordt verwacht huishoudelijke taken op zich te nemen. Dit weerhoudt veel vrouwen ervan om volledig deel te nemen aan de samenleving, aan integratieprogramma's, omscholing of om een geschikte baan te vinden. De leden van de D66-fractie zien dat er ook vaak zicht ontbreekt op migrantenvrouwen die geen inburgeringsplicht hebben en buiten het zicht blijven van overheidsinstanties. Hoe kan dit actieplan ervoor zorgen dat ook in Nederland meer vrouwen met een migratieachtergrond toegang krijgen tot de arbeidsmarkt op hun niveau?

Vaardigheden en middelen voor leerkrachten

Het actieplan stelt dat het vroegtijdig betrekken van migrantenkinderen en kinderen met een migratieachtergrond aan voor- en vroegschoolse educatie en opvang een sterk positief effect heeft op hun toekomstige opleidingsniveau, het leren van de taal van het gastland en de integratie van hun ouders en hun gezin in het algemeen. Hiervoor moeten deze onderwijsprogramma's wel in staat zijn om kinderen van verschillende culturen en talen te bedienen. Daarom moeten leerkrachten beter worden uitgerust met de nodige vaardigheden en de middelen, en ondersteuning krijgen voor de omgang met multiculturele en meertalige klassen. De leden van de D66-fractie vernemen graag van de regering hoe dit actieplan in Nederland kan bijdragen tot het bereiken van deze doelstellingen en op welke wijze de Nederlandse onderwijssector toegang kan krijgen tot de Europese hulpfondsen.

Vergemakkelijking van erkenning van in derde landen verworven kwalificaties

Het actieplan wil de erkenning van in derde landen verworven kwalificaties vergemakkelijken, de zichtbaarheid ervan bevorderen en ze beter vergelijkbaar maken met Europese/EU-kwalificaties. De leden van de D66-fractie ondersteunen deze ambitie omdat het ook in Nederland voor veel nieuwkomers tot onnodige vertraging leidt als hun kwalificaties niet worden erkend. Zo is er een tekort aan goed geschoolde werknemers in technische beroepen en de ICT, dat opgevuld zou kunnen worden door

hierin reeds geschoolde migranten.⁷ Ook moedigt het actieplan het aanbod van overbruggingscursussen in lidstaten aan om migranten te helpen het in het buitenland verworven onderwijs aan te vullen. Hierdoor integreren migranten eerder en sneller en kunnen hun competenties en vaardigheden ten volle worden benut. Op welke wijze zou dit actieplan kunnen bijdragen aan snellere erkenning van in derde landen verworven kwalificaties? In hoeverre is het behouden van talent en het aantrekken van nieuw talent een prioriteit?

Persoonlijke ondersteuning

Het actieplan stelt dat het leren van een taal niet al na een paar maanden moet stoppen. Er moet ook ondersteuning worden geboden voor taalcursussen op gemiddeld en gevorderd niveau, die zijn afgestemd op de behoeften van verschillende groepen. De leden van de D66-fractie zien dat dit actieplan raakvlakken heeft met de plannen voor een persoonlijk inburgeringsplan in de nieuwe inburgeringswet die op 1 januari 2022 ingaat. Zijn er mogelijkheden en programma's in dit actieplan die de Nederlandse aanpak kunnen versterken?

Betrokkenheid van ervaringsdeskundigen

Het actieplan acht het van belang om migranten en migrantenorganisaties te betrekken bij het ontwerp, de uitvoering en de evaluatie van beleidsmaatregelen en programma's op het gebied van integratie en inclusie. Dit kan ervoor zorgen dat het beleid inzake integratie en inclusie doeltreffender wordt en aan de werkelijke behoeften beantwoordt. De Europese Commissie heeft een deskundigengroep opgericht over de standpunten van migranten, bestaande uit migranten en organisaties die hun belangen vertegenwoordigen. Zij zal deze werkgroep raadplegen bij het uitstippelen en uitvoeren van toekomstig EU-beleid op het gebied van migratie, asiel en integratie. Ook de leden van de D66-fractie vinden dat nieuwkomers meer medezeggenschap moeten krijgen over lokaal beleid en over de uitvoering van de inburgeringswet in gemeenten, zoals dat ook gebruikelijk is bij bijvoorbeeld de doelgroep van de Participatiewet. De uitvoering van het actieplan zal in Nederland ook moeten voldoen aan de werkelijke behoeften van migranten in Nederland. Hoe wil de Nederlandse regering ook op nationaal en lokaal niveau ervaringsdeskundigen betrekken?

Stimulering van het gebruik van nieuwe technologieën en digitale instrumenten voor integratie en inclusie

De Europese Commissie heeft veel vertrouwen in het gebruik van nieuwe technologieën en digitale instrumenten voor integratie en inclusie. De leden van de D66-fractie horen graag van de regering hoe hierin de privacy van mensen beschermd wordt en het gebruik van deze technologieën niet onbedoeld tot etnische profilering leidt.

Werkomstandigheden migranten

In het actieplan gaat het weinig over de slechte werkomstandigheden van migranten en het gebrek aan bescherming dat zij door tijdelijke contracten krijgen. Wel wordt de Europese Pijler van sociale rechten genoemd, waaronder billijke arbeidsvoorwaarden vallen. In hoeverre kan het

⁷ Opinion (EU) of the Committee on Employment and Social Affairs for the Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs on new avenues for legal labour migration. *Committee on the Employment and Social Affairs 2020/2010 (INI)*, p. 6.

bevorderen van de arbeidsomstandigheden van migranten bijdragen aan integratie en inclusie?

Vragen van de PVV-fractie

De leden van de **PVV**-fractie hebben kennisgenomen van het EU-actieplan voor integratie en inclusie 2021–2027. Deze leden hebben nog een aantal vragen.

Kan de regering met cijfers aangeven op welke wijze in Nederland de massa-immigratie onderaan de streep daadwerkelijk economisch voordeel oplevert, dan wel zou hebben opgeleverd, en op welke wijze die massa-immigratie, ondanks alle maatregelen inzake integratiebevordering, zou hebben geleid tot een diverse en saamhorige multiculturele samenleving?

Kan de regering in harde cijfers aangeven welke bijdrage de vaardigheden van immigranten uit niet-westerse culturen aan onze arbeidsmarkt hebben geleverd en tegen welke kosten?

Kan de regering aangeven waarom het sluiten van de grenzen geen oplossing zou bieden voor het probleem van de massa-immigratie en het EU-actieplan voor integratie en inclusie wel?

Vragen van de SGP-fractie

De leden van de **SGP**-fractie hebben kennisgenomen van het EU-actieplan inzake integratie en inclusie. Deze leden hebben enkele vragen.

De regering heeft een positieve grondhouding ten aanzien van de subsidiariteit. Dat wordt onderbouwd met de constatering dat er aanhoudende uitdagingen zijn voor succesvolle integratie en inclusie van migranten en EU-burgers met een migratieachtergrond, wat maakt dat er een rol is weggelegd voor de EU. Opvallend vinden de leden van de fractie van de SGP dat vervolgens wordt gesproken over het ondersteunen en begeleiden van lidstaten, met name de lidstaten die minder ervaring met integratie hebben. Waarom acht de regering dit van belang in het kader van dit actieplan? Waarom zou de Europese Commissie zich extra moeten profileren richting lidstaten die minder ervaring met integratie hebben?

De regering meent dat de voorgenomen maatregelen op EU-niveau en de geadviseerde maatregelen op nationaal niveau daaraan een bijdrage kunnen leveren. Aan welke (soort van) maatregelen denkt de regering in dit verband? En waarom zou dat wel of niet in strijd zijn met de subsidiariteit?

Een andere vraag die bij de leden van de fractie van de SGP leeft, gaat over de betekenis van dit actieplan voor de migranten. Worden er extra voorwaarden vastgesteld? Heeft dit consequenties voor de houding van migranten ten opzichte van allerlei onderwerpen, zoals hun persoonlijke visie op inclusie? Dit klemt temeer daar het wederkerigheidsprincipe wordt benoemd. Dat betekent dat tegenover ondersteuning de verplichting staat tot het leren van de taal, het aanpassen aan (de normen en waarden van) de samenleving. Wat wordt hiermee bedoeld? Moeten migranten alle waarden en normen van de samenleving omarmen? Mogen ze nog een eigen visie hebben op thema's die misschien zelfs geleid hebben tot hun migratie? Hoe kan worden voorkomen dat de Europese Commissie gaat regeren over de gewetens van migranten en over de waarden en normen die gelden binnen de diverse lidstaten?

De commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid zien met belangstelling uit naar uw reactie en ontvangen deze graag binnen **vier weken** na dagtekening van deze brief.

De voorzitter van de commissie voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
M.H. Bikker

De voorzitter van de commissie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid
E.M. Sent

**BRIEF VAN DE MINISTER VAN SOCIALE ZAKEN EN WERKGELE-
GENHEID**

Aan de Voorzitter van de Eerste Kamer der Staten-Generaal

Den Haag, 9 april 2021

Bijgaand ontvangt u de beantwoording van de schriftelijke vragen over het actieplan voor integratie en inclusie 2021–2027 die uw Kamer mij 10 maart jl. heeft toegezonden.

De Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid,
W. Koolmees

Vragen van de GroenLinks-fractie

De leden van de GroenLinks-fractie hebben met interesse kennisgenomen van het nieuwe EU-actieplan integratie en inclusie en het bijpassende BNC-fiche. In het BNC-fiche geeft de regering aan veel van het reeds gevoerde beleid of de huidige plannen om nationaal beleid te versterken te herkennen in het actieplan van de Europese Commissie. Deze leden halen in het kader daarvan graag het Jaarrapport Integratie 2020 van het CBS aan, waarin samengevat het volgende wordt geconcludeerd: «Over het algemeen hebben mensen met een migratieachtergrond een minder gunstige positie dan mensen met een Nederlandse achtergrond. Zo hebben zij gemiddeld genomen een lager onderwijsniveau, minder vaak werk, een lager inkomen en zijn zij vaker uitkeringsafhankelijk. Ook ervaren mensen met een migratieachtergrond hun gezondheid minder vaak als (zeer) goed.» Hieruit blijkt dat er nog veel verbeterd kan worden. Deze leden zien dan ook graag de in het BNC-fiche genoemde plannen om het nationaal beleid te versterken tegemoet. Met betrekking tot het actieplan hebben deze leden enkele vragen aan de regering.

Het OECD-rapport «What is the impact of the COVID-19 pandemic on immigrants and their children» van 19 oktober 2020 geeft aan dat COVID-19 heeft geleid tot extra of meer problemen met online-onderwijs bij mensen met een migratieachtergrond. Is de regering voornemens specifiek rekening te houden met de invloed die COVID-19 heeft gehad op mensen met een migratieachtergrond en hun integratieproces bij het implementeren van dit actieplan?

Vanwege de maatregelen tegen de verspreiding van het coronavirus hebben onder andere kinderen met een migratieachtergrond meer onderwijs op afstand gevolgd. Het kabinet herkent de bevinding van de OECD dat dit tot extra uitdagingen heeft geleid waar het gaat om nieuwkomerskinderen die de Nederlandse taal nog niet spreken. Het aanleren van een taal is extra lastig via online onderwijs en daarnaast misten deze kinderen ondersteuning thuis, aangezien hun ouders de Nederlandse taal ook nog niet spreken. Het kabinet heeft hier vanaf het begin rekening mee gehouden in haar beleid. Gedurende de tijdelijke sluitingen van het onderwijs zijn nieuwkomersscholen in het funderend onderwijs eerder heropend dan andere scholen en daarnaast hadden scholen de ruimte kwetsbare kinderen op te vangen. Ook heeft het kabinet middelen beschikbaar gesteld om via SIVON nieuwkomerskinderen in het funderend onderwijs van laptops of tablets te voorzien, zodat zij het online onderwijs konden volgen. Verder heeft het kabinet kort na de eerste lockdown de nieuwkomersbesteding in het primair en voortgezet onderwijs met een kwartaal verlengd.

In het funderend onderwijs worden maatregelen genomen die aansluiten bij dit actieplan op een manier die ook aansluit bij de bevinding van de OECD dat COVID-19 heeft geleid tot extra uitdagingen voor kinderen met een migratieachtergrond. Het actieplan stelt dat het van belang is dat beleidsmakers gerichte ondersteuningsmechanismen inzetten voor mensen met een migratieachtergrond. Binnen het Nationaal Programma Onderwijs heeft het kabinet stevige aandacht voor deze ondersteuning. Er

wordt tot de zomer van 2023 in totaal € 242,5 miljoen extra geïnvesteerd in de nieuwkomers die in het funderend onderwijs zitten. Daarmee wil het kabinet zorgen dat scholen nieuwkomerskinderen extra ondersteunen om COVID-19-gerelateerde achterstanden weg te werken. Hiermee wordt ook aangesloten bij de opmerking uit het actieplan dat integratie niet na een bepaalde periode stopt. Nieuwkomers krijgen nu langer de benodigde gerichte ondersteuning. Ook ontvangen scholen en gemeenten met veel kinderen die normaliter al een groot risico lopen op een onderwijsachterstand extra ondersteuning voor het tegengaan van door COVID-19 opgelopen onderwijsachterstanden, bijvoorbeeld voor kinderen met een migratieachtergrond (land van herkomst en verblijfsduur worden namelijk meegenomen in de berekening van de CBS-indicator). In schooljaar 2020–2021 konden deze scholen meer dan andere scholen subsidie aanvragen voor inhaal- en ondersteuningsprogramma's. In het Nationaal Programma Onderwijs, dat 2,5 jaar duurt, is eveneens extra aandacht voor deze groep: scholen en gemeenten ontvangen meer geld voor deze kinderen en kunnen ook meer ondersteuning krijgen.

In het mbo is het aan individuele instellingen hoe om te gaan met online onderwijs. Vanwege de Coronacrisis is onderwijs op locatie beperkt mogelijk, waardoor ook migranten voor een deel online onderwijs zullen moeten volgen. Het bevoegd gezag van de onderwijsinstelling is verantwoordelijk voor de kwaliteit van het onderwijs. Veel ervaringen met het (verbeteren van) online onderwijs worden op internet uitgewisseld⁸. Wel mogen kwetsbare studenten, met name entreestudenten en studenten op mbo2-niveau, onderwijs op locatie volgen. Sinds 1 maart jl. is het ook mogelijk geworden dat alle studenten minimaal één dag in de week fysiek onderwijs volgen, mits men zich aan de Coronamaatregelen kan houden.

Het actieplan noemt verder het belang van deelname aan voorschoolse educatie of kinderopvang voor jonge kinderen. Voor deze jonge kinderen was online educatie niet aan de orde, maar ook voor jonge kinderen met een migratieachtergrond is de impact van COVID-19 voelbaar door de tijdelijke sluiting van de voorschoolse educatie. Ook hier heeft het kabinet rekening mee gehouden door het beschikbaar stellen van subsidie voor kindercentra om extra inhaal- en ondersteuningsprogramma's aanvullend op de voorschoolse educatie aan te bieden.

Voor wat betreft onderwijs aan inburgeraars geldt dat vanaf het invoeren van de beperkende maatregelen ter bestrijding van de coronacrisis maatregelen zijn genomen om de gevolgen voor inburgeraars zoveel mogelijk te beperken. In Nederland zijn de mogelijkheden tot het volgen van afstandsonderwijs daarom uitgebreid. Daarbij is het zo dat de inburgeraar zelf de keus heeft om daar aan deel te nemen; ten slotte is afstandsonderwijs niet voor iedereen een geschikte werkvorm. Onder voorwaarden is het sinds 16 maart 2020 mogelijk om de gevolgde uren afstandsonderwijs mee te laten tellen voor een urenverklaring (64-uursverklaring ONA, verlenging inburgeringsplicht en ontheffing inburgeringsplicht)⁹. Hiermee is zoveel mogelijk geborgd dat inburgeraars de kans hebben om door te gaan met het leren van de Nederlandse taal en kennis opdoen over de Nederlandse samenleving. De OECD concludeert echter dat, ondanks dat online-onderwijs door de coronacrisis een ontwikkeling heeft doorgemaakt voor deze doelgroep, dit alsnog leidt tot een vertraging in het leren van de taal. Dit is de reden dat aan de inburgeraars verlenging van de inburgeringstermijn is toegestaan¹⁰. Wat

⁸ <https://mbo.lesopafstand.nl/>.

⁹ Kamerstukken II 2019/20, 32 824, nr. 295.

¹⁰ Kamerstukken II 2019/20, 32 824, nr. 292 en nr. 301 en Kamerstukken I 2020/2021, 32 834, nr. 304 en 319.

voor impact de coronacrisis ook de komende tijd nog zal hebben op inburgeraars en of het nodig zal zijn om op de langere termijn maatregelen te treffen op het gebied van inburgering is op dit moment niet te overzien.

Volgens het rapport «Kansrijk integratiebeleid op de arbeidsmarkt» van het CPB en het SCP van 15 oktober 2020 zijn de verschillen op de arbeidsmarkt tussen personen met en zonder migratieachtergrond (vooral een niet-westerse migratieachtergrond) groot en hardnekkig. In het programma Verdere Integratie op de Arbeidsmarkt doet de Minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid onderzoek naar beleid om dit in de toekomst te verbeteren. Wat ziet de regering als de grootste oorzaken van een verschil in arbeidsparticipatie? Hoe is de regering voornemens de hierover in het actieplan gestelde doelstellingen te implementeren als specifieke maatregelen?

Een groot aantal factoren kan het verschil in arbeidsparticipatie tussen burgers met en zonder (niet-westerse) migratieachtergrond veroorzaken. Enkele voorbeelden zijn algemene persoonskenmerken zoals de leeftijd, de opleidingsgraad en de sociaaleconomische positie van de ouders. Daarnaast spelen de keuze voor studies met kleinere arbeidsmarktkansen bij een deel van de tweede generatie een rol evenals de taalachterstanden bij een deel van de eerste generatie met migratieachtergrond. Dit laatste geldt onder meer voor de inburgeringsplichtigen. Los van deze meer persoons-gerelateerde verklaringen spelen bewuste en onbewuste vooroordelen en discriminatie een rol. Verschillende onderzoeken tonen aan dat burgers met een niet-westerse migratieachtergrond een kleinere kans op een baan hebben dan burgers zonder migratieachtergrond, ook bij gelijke competenties. Dit is een greep uit een reeks van oorzaken, voor een compleet overzicht wordt verwezen naar het rapport «Verdere Integratie op de Arbeidsmarkt».¹¹

In de afgelopen kabinetsperiode is binnen het programma Verdere Integratie op de Arbeidsmarkt (VIA) onderzocht welke aanpakken werken om de oorzaken van de verschillen in participatie aan te kunnen pakken. Hiertoe zijn samen met gemeenten, werkgevers en onderwijsinstellingen pilots opgezet en geëvalueerd. De lessen uit deze pilots komen grotendeels dit jaar beschikbaar. In aansluiting op de doelen uit het EU-actieprogramma worden met de lessen uit VIA de komende tijd verschillende acties ondernomen. Zo werken het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid en het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap momenteel samen in het informele overleg «Taskforce Werk en Integratie» met 18 landelijke partijen aan het opstellen van een werkagenda om de lessen uit VIA, en andere effectieve aanpakken, op te schalen en zo werk te maken van structureel betere arbeidsmarktkansen en -posities voor burgers met een niet-westerse migratieachtergrond. Hiermee wordt ook invulling gegeven aan de doelstelling uit het EU-actieplan rondom het stimuleren van samenwerking tussen de verschillende spelers op de arbeidsmarkt. Een deel van de op te schalen lessen, zoals de lessen uit de pilots rondom de begeleiding van de langdurig werkzoekenden, zijn genderspecifiek en bevorderen daarmee de participatie van vrouwen met een migratieachtergrond. Voor overige activiteiten op het gebied van bevordering van de participatie van vrouwen met een migratieachtergrond, zie ook het antwoord van de vraag van de D66-fractie over toegang tot de arbeidsmarkt van vrouwen met een migratieachtergrond op hun niveau.

¹¹ Kamerstukken II 2018/19, 29 544, nr. 848.

Om het perspectief van inburgeringsplichten op de arbeidsmarkt te vergroten, is het van belang dat het leren van de taal gecombineerd wordt met (vrijwilligers)werk. Met de nieuwe Wet inburgering krijgen gemeenten specifiek voor inburgeringsplichtigen de taak om hen te ondersteunen naar een plek in de maatschappij, waarbij het combineren van het leren van de taal en participatie een belangrijk doel is.

Het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid ondersteunt gemeenten bij de voorbereiding op de nieuwe wet door onder andere het organiseren van een pilotprogramma. Het Pilotprogramma Veranderopgave Inburgering (VOI) is gestart in 2019 en wordt eind 2021 afgerond. In het Pilotprogramma kunnen gemeenten werkzame elementen en bouwstenen ontdekken binnen de verschillende onderdelen van de nieuwe inburgeringswet. Via deze VOI-pilots wordt praktijkervaring opgedaan binnen de kaders van de huidige wet- en regelgeving, onder andere op het gebied van duale trajecten.

De inzichten die worden opgedaan uit deze VOI pilots kunnen worden gebruikt ten behoeve van het inrichten van een adaptief stelsel en het voorbereiden van gemeenten en andere belanghebbenden op de implementatie van de nieuwe inburgeringswet. Dit jaar verschijnen de eindrapporten van de onderzoeken naar de 39 pilots binnen het VOI-programma, waaronder het eindrapport van Regioplan die de 9 pilots duale trajecten onderzoekt.

Daarnaast is ook binnen het programma VIA specifiek aandacht geweest voor de nieuwkomers in de pilots leren en werken. In deze pilots zijn aanpakken ten aanzien van het verbeteren van de vaardigheden van nieuwkomers onderzocht en effectief gebleken. De lessen uit deze aanpakken worden samen met gemeenten, arbeidsmarktregio's, opleiders en werkgevers de komende periode verder verspreid.

Welke huidige monitorings-programma's geven volgens de regering specifiek genoeg inzicht op de vooruitgang ten aanzien van de doelstellingen die in het actieplan geformuleerd zijn? Moeten deze monitoringsprogramma's nog uitgebreid worden om goed aan te sluiten op het onderwerp integratie en inclusie?

In Nederland is op dit terrein niet zozeer sprake van een specifieke monitor of monitoring-programma met een gelimiteerd aantal indicatoren. Er is veeleer sprake van een flexibele informatie-infrastructuur, waarbij op basis van verrijking van geanonimiseerde registerdata met herkomstgegevens statistieken beschikbaar komen die geschikt zijn voor een brede monitoring en beantwoording van een veelheid aan beschrijvende en verklarende vragen.

Dit neemt niet weg dat er op basis van deze infrastructuur periodiek gestandaardiseerde producten beschikbaar komen. Daarbij is bijvoorbeeld te denken aan de jaarlijkse set Kernindicatoren Integratie die het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) publiceert¹² of het Jaarrapport Integratie dat om het jaar door het CBS wordt gepubliceerd.¹³ De gegevens uit deze systemen zijn ook voor derden toegankelijk via remote access of via Dashboards.¹⁴

¹² <https://www.cbs.nl/nl-nl/maatwerk/2020/25/kernindicatoren-integratie-2020>.

¹³ <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2020/46/jaarrapport-integratie-2020>.

¹⁴ Zie bijvoorbeeld <https://public.tableau.com/profile/centraal.bureau.voor.de.statistiek#!/vizhome/DashboardIntegratie/Welkom> en <https://public.tableau.com/profile/centraal.bureau.voor.de.statistiek#!/vizhome/Dashboardcohortstudieasiel/Welkom>.

Verder vinden er periodiek grootschalige surveys plaats onder specifieke groepen met migratieachtergrond (en soms ook als referentie onder de groep zonder migratieachtergrond). Daarbij gaat het bijvoorbeeld om het periodieke Survey Integratie Migranten (SIM) of het survey onder Nieuwe Statushouders in Nederland (NSN).¹⁵

Het kabinet acht deze infrastructuur uiterst geschikt om de ontwikkeling op het betreffende terrein valide en betrouwbaar te monitoren.

De regering stelt een «verzakelijking» van het integratiebeleid vast in de Raad, waarbij steeds meer vanuit het wederkerigheidsprincipe geredeneerd wordt. Hoe zou de regering de eigen positie daarin omschrijven vergeleken met de andere lidstaten? Ziet de regering de verschuiving richting het wederkerigheidsprincipe als een positieve of een negatieve ontwikkeling?

Naast integratie is het van belang aandacht te geven aan hoe wij in Nederland met elkaar inclusief en op gelijkwaardige voet samenleven, zoals ook recentelijk is aangegeven in de kabinetsreactie op het WRR-rapport «Samenleven in Verscheidenheid»¹⁶: «Het kabinet ziet de samenlevingsopgave als een wederkerig proces. Daarbij gelden bepaalde spelregels. Van nieuwkomers mag worden verwacht dat ze participeren in de samenleving, maar zij moeten dan ook de ruimte krijgen om vanuit hun eigen achtergrond hun talenten maatschappelijk te ontplooiën. Vrije individuele ontplooiing en gelijke kansen zijn diep geworteld in de spelregels van de democratische rechtsorde in Nederland. Van alle inwoners – passanten, nieuwkomers en gevestigden – mag worden verwacht dat zij zich houden aan de wet en respect hebben voor de uitgangspunten en instituties van de democratische rechtsstaat, zoals het stemrecht, gelijke behandeling, vrijheid van meningsuiting en vrijheid van godsdienst en levensovertuiging. Daardoor kan iedereen in Nederland invloed uitoefenen op hoe we de Nederlandse samenleving inrichten en is er de vrijheid om daarbinnen zelf vorm te geven aan hoe we ons leven inrichten.»¹⁷

Dit samenlevingsperspectief verbreedt de blik, en maakt duidelijk dat het samenleven niet vanzelfsprekend is en om onderhoud en inzet van iedereen vraagt. Het kabinet kan zich vinden in dit perspectief en ziet de verschuiving richting het wederkerigheidsprincipe daarom als positief. Tevens ziet het kabinet dat het wederkerigheidsprincipe door veel lidstaten van de Europese Unie breed gedragen wordt.

Vragen van de D66-fractie

De leden van de D66-fractie hebben met plezier kennisgenomen van het «actieplan voor integratie en inclusie 2021–2027». Sociale cohesie in onze samenlevingen is van belang voor iedereen. De D66-fractie zou graag een appreciatie van de regering ontvangen over de raakvlakken tussen de nieuwe inburgeringswet en het voorliggende actieplan. Ziet de regering ook verschillen en mogelijke tegenstrijdigheden tussen de inburgeringswet en het voorliggende actieplan?

Het kabinet ziet veel overeenkomsten tussen het actieplan van de Europese Commissie en de nieuwe Wet inburgering. Zo onderschrijft de

¹⁵ Zie bijvoorbeeld: <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2020/06/04/syrische-statushouders-op-weg-in-nederland>.

¹⁶ Brief aan de Tweede Kamer met de *Kabinetsreactie WRR rapport Samenleven in Verscheidenheid*, d.d. 24-03-2021.

¹⁷ Kabinetsreactie op het WRR-rapport Samenleven in Verscheidenheid.

Europese Commissie het belang van het snel in beeld brengen van de kwaliteiten en competenties van een inburgeraar. In het nieuwe inburgeringsstelsel krijgt de brede intake daarom een prominente rol. Gedurende deze brede intake wordt door de gemeente een beeld gevormd van de startpositie en ontwikkelmogelijkheden van de inburgeraar op het gebied van inburgering en participatie. Belangrijke onderwerpen hierbij zijn het onderwijs dat is gevolgd in het land van herkomst en mogelijke werkervaring en praktische competenties die de inburgeraar daar al heeft opgedaan. In het actieplan benoemt de Europese Commissie de noodzaak tot het in kaart brengen van precies deze onderwerpen, om verderop in het proces maatwerk te kunnen bieden aan de inburgeraar. Dit komt overeen met hoe het nieuwe inburgeringsstelsel is ingericht. Op basis van de brede intake wordt namelijk gekozen voor één van de drie leerroutes in het nieuwe inburgeringsstelsel. Ook wordt er op basis van de brede intake een invulling gegeven aan de Module Arbeidsmarkt en Participatie, waarbij de inburgeraar bekend raakt met de Nederlandse arbeidsmarkt en zich vaardigheden en capaciteiten eigen maakt die nodig zijn om te kunnen participeren. Zowel qua taalonderwijs als qua participatie wordt op deze manier maatwerk geboden, zodat nieuwkomers zo snel mogelijk en op het voor hen haalbare niveau kunnen inburgeren. Als laatste benoemt de Europese Commissie het belang om inburgeraars in een vroeg stadium kennis te laten maken met de Nederlandse rechten, cultuur en waarden. Hier sluit het kabinet zich bij aan. Het Participatieverklarings-traject en het examenonderdeel Kennis van de Nederlandse Maatschappij blijven dan ook belangrijke onderdelen van het nieuwe stelsel.

Daarnaast heeft de D66-fractie nog een aantal specifieke observaties en vragen.

Europese leefwijze en terminologie

Wat is volgens de regering de kerngedachte achter de portefeuille «Bevordering van onze Europese levenswijze»?

De Europese Commissie verstaat onder de portefeuille «bevordering van onze Europese levenswijze» allereerst het beschermen van Europese burgers en van Europese waarden. Daaronder vallen volgens de Europese Commissie de volgende elementen: een sterke rechtsstaat, gelijkheid, tolerantie en sociale rechtvaardigheid, het beschermen en bevorderen van grondrechten, en sterke grenzen in combinatie met een modern asielstelsel.

Het kabinet kan zich vinden in de toelichting van de Europese Commissie. Het beschermen van de rechtsstaat en fundamentele rechten is één van de uitgangspunten die de basis vormen van de Nederlandse inzet in de Unie, en is essentieel voor een effectief functionerende Unie. Het kabinet geeft in de Staat van de Uniebrief die eerdags aan Uw Kamer wordt gezonden een algemene appreciatie van de Commissievoorstellen op de terreinen die onder deze portefeuille vallen.

Hoelang duurt het volgens de regering tot mensen niet meer het etiket migrant of migratieachtergrond krijgen? Hangt dat van staat van inburgering af, is het gerelateerd aan naturalisatie? En bij welke generatie telt de achtergrond van voorouders niet meer mee? Met andere woorden, wanneer voldoen mensen aan die Europese leefwijze en hoeveel ruimte is er voor eigen invulling vanuit mensenrechten, zoals de vrijheid van meningsuiting en vrijheid van religie?

Migratieachtergrond is een kenmerk dat weergeeft met welk land een persoon verbonden is op basis van het geboorteland van de ouders of van

zichzelf, en identificeert daarmee de 1^e en 2^e generatie. Het is dus slechts een demografisch kenmerk, vergelijkbaar met geslacht of leeftijd. Inburgering of naturalisatie spelen geen rol, net zomin als het voldoen aan een bepaalde leefwijze of religie. Inwoners van Nederland hebben het recht om binnen de kaders van de Nederlandse democratische rechtstaat hun leven in vrijheid vorm te geven, en die invulling staat volledig los van de herkomstcategorie waartoe men wordt gerekend.

Gelijke toegang op huisvesting

De Europese Commissie roept op het gebied van huisvesting op om gelijke toegang tot adequate en betaalbare huisvesting voor migranten en EU-burgers met een migratieachtergrond te bevorderen en discriminatie op de huizenmarkt tegen te gaan. In de Huisvestingswet 2014 is vastgelegd dat gemeenten de verplichting hebben om vergunninghouders te voorzien in huisvesting overeenkomstig de voor de gemeente geldende taakstelling. In het rapport *Ervaren Discriminatie in Nederland II* staat echter dat één op de drie mensen die in 2018 een huurwoning zochten vermoedt hierbij gediscrimineerd te zijn. Dat is een grote toename ten opzichte van 2013. Tevens stelde een onderzoek van De Groene Amsterdammer in 2018 dat woningzoekenden met een Nederlands klinkende naam veel vaker een uitnodiging krijgen dan woningzoekenden met een Marokkaans klinkende achternaam, en dat verhuurmakelaars veelal meegaan in discriminerende verzoeken.¹⁸ Hoe stroken deze feiten met de doelstellingen van het nieuwe actieplan? Hoe kan dit actieplan bijdragen aan inperking van discriminatie bij huisvesting?

Het kabinet herkent zich goed in de door de Europese Commissie genoemde noodzaak gelijke toegang tot adequate en betaalbare huisvesting voor migranten en EU-burgers met een migratieachtergrond te bevorderen en discriminatie op de huizenmarkt tegen te gaan. Na het onderzoek van de Groene Amsterdammer zijn door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) verschillende initiatieven gestart en ondersteund. Zo treden brancheverenigingen op als discriminatie zich voordoet binnen hun ledenbestand. Daarnaast zijn de brancheverenigingen voorlichting aan leden gestart. Het Ministerie van BZK heeft onderzoek laten doen naar discriminatie op de woningmarkt door de Radboud Universiteit.¹⁹ Ook is vanuit het Rijk een tweetal pilots ondersteund voor de aanpak van discriminatie op de woningmarkt met lokale initiatieven. Daarnaast is in 2020 landelijk onderzoek gedaan met praktijktesten en mysterycalls. De verdere inzet op discriminatie op de woningmarkt zal met de uitkomsten van het onderzoek binnenkort aan de Tweede Kamer worden gestuurd.

Administratieve lasten

In het actieplan wordt melding gemaakt van het belang van het monitoren van de voortgang op het gebied van integratie en inclusie. De regering is geen voorstander van extra verplichtingen omtrent monitoring en rapportage, in verband met de administratieve lasten. Kan dit niet voorkomen worden door de huidige monitoringsprogramma's waar de regering over spreekt te laten aansluiten bij de monitoring en rapportage van de Europese Commissie?

¹⁸ *Ervaren Discriminatie in Nederland*. Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) 2020, p. 83.

¹⁹ Bijlage bij Kamerstukken II 2019/20 32 847, nr. 57.

Het kabinet verwijst voor de beantwoording van deze vraag graag naar de beantwoording op de vraag over de monitoringsprogramma's van de fractie van GroenLinks.

Rol van lokale en regionale overheden

Lokale en regionale overheden spelen een cruciale rol in het integratieproces. De Europese Commissie heeft voorgesteld de toegang tot EU-financiering te vergemakkelijken voor deze overheden in het kader van het nieuwe meerjarig financieel kader 2021–2027. Waar kunnen lokale overheden en maatschappelijke organisaties informatie en ondersteuning krijgen over toegang tot EU-fondsen op gebied van integratie en inclusie? Welk ministerie coördineert dit in Nederland?

Het AMIF-programma 2014–2020 bestaat uit het Asiel, Migratie en Integratiefonds (AMIF). Deze fondsen worden uitgevoerd door het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW), in opdracht van het Ministerie van Justitie en Veiligheid (J&V). Het Ministerie van SZW is beleidsverantwoordelijk voor de inhoud van het Integratiegedeelte van het AMIF. De nieuwe periode van het AMIF, 2021–2027, wordt wederom gecoördineerd door J&V. De uitvoering is, net als in voorgaande jaren, gedelegeerd aan SZW.

De coördinatie met betrekking tot de inzet en de programmering van het Europees Sociaal Fonds+ (ESF+) ligt bij het Ministerie van SZW. Het ESF+-programma voor de periode 2021–2027 is nog in ontwikkeling en zal pas van start gaan in 2022.²⁰

Het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) behoort tot de Europese structuurfondsen, waarvoor het budget wordt bepaald door de Europese Commissie. Het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) coördineert de besteding van het geld uit de structuurfondsen in Nederland.

Integratie van migrantenvrouwen

Hoe kan dit actieplan ervoor zorgen dat ook in Nederland meer vrouwen met een migratieachtergrond toegang krijgen tot de arbeidsmarkt op hun niveau?

Het kabinet herkent veel van het reeds door haar gevoerde beleid in het actieplan van de commissie en voelt zich daarmee gesteund in de ingeslagen weg. Zo heeft het kabinet in de afgelopen jaren verschillende activiteiten voorbereid en ondernomen om de toegang tot de arbeidsmarkt te verbeteren voor vrouwen met een migratieachtergrond.

Zo onderzoekt de Nationale Wetenschapsagenda (NWA) met het programma Economische veerkracht van vrouwen hoe de economische veerkracht van vrouwen duurzaam vergroot kan worden. Binnen het programma is ook aandacht voor vrouwen met een migratieachtergrond. Het programma zal uiteindelijk handelingsperspectieven formuleren voor de verschillende stakeholders.

Verder gaan vanuit het programma Vakkundig aan het Werk vier gemeenten vrouwen met een afstand tot de arbeidsmarkt beter begeleiden naar economische zelfstandigheid. Meer specifiek gaat het om vrouwelijke statushouders, laagopgeleide vrouwen, niet-uitkeringsgerechtigde vrouwen, en zwangere en net bevallen

²⁰ Kamerbrief over programmering ESF REACT-EU en ESF+, 18 februari 2021.

vrouwen. Binnen dit programma wordt onderzoek gedaan naar effectieve werkwijzen en interventies. Succesvolle methodes zullen verder worden verspreid onder gemeenten.

Ook binnen de pilots van het programma Verdere Integratie op de Arbeidsmarkt wordt waar mogelijk gekeken naar eventueel verschil in effectiviteit van de onderzochte maatregelen tussen vrouwen en mannen, zodat duidelijk wordt of bepaalde maatregelen beter of juist minder goed werken voor de vrouwen. Binnen een van de pilots is er bovendien specifieke aandacht voor de positie en belemmeringen van (alleenstaande) vrouwen met een Somalische migratieachtergrond²¹.

Tevens ontwikkelt het Kennisplatform Integratie en Samenleving (KIS), mede op verzoek van het kabinet, een e-learningmodule over gendersensitief werken met migrantenvrouwen waarin kennis gebundeld wordt voor gemeenteprofessionals die migrantenvrouwen begeleiden richting werk en onderwijs.

Vaardigheden en middelen voor leerkrachten

Het actieplan stelt dat het vroegtijdig betrekken van migrantenkinderen en kinderen met een migratieachtergrond aan voor- en vroegschoolse educatie en opvang een sterk positief effect heeft op hun toekomstige opleidingsniveau, het leren van de taal van het gastland en de integratie van hun ouders en hun gezin in het algemeen. Hiervoor moeten deze onderwijsprogramma's wel in staat zijn om kinderen van verschillende culturen en talen te bedienen. Daarom moeten leerkrachten beter worden uitgerust met de nodige vaardigheden en de middelen, en ondersteuning krijgen voor de omgang met multiculturele en meertalige klassen. De leden van de D66-fractie vernemen graag van de regering hoe dit actieplan in Nederland kan bijdragen tot het bereiken van deze doelstellingen en op welke wijze de Nederlandse onderwijssector toegang kan krijgen tot de Europese hulpfondsen.

Het kabinet herkent uit het actieplan het belang dat leraren en schoolteams goed zijn toegerust op het omgaan met de specifieke situatie op hun school. Hiervoor kijken we in de eerste plaats naar leraren, schoolteams en besturen zelf. Zij kunnen immers zelf het beste de afweging maken wat gezien de context waarin zij werken specifiek aan nascholing of professionalisering nodig is. Hierbij kunnen verschillende instrumenten worden ingezet, zoals de lerarenbeurs en de specifieke bekostiging gericht op professionalisering en activiteiten ter bevordering van strategisch personeelsbeleid. Daarnaast is er specifiek beleid om scholen in staat te stellen leerlingen met een groot risico op een onderwijsachterstand, zoals kinderen met een migratieachtergrond, extra te ondersteunen. Er zijn aanvullende middelen vanuit het onderwijsachterstandenbeleid en er wordt kennis gedeeld binnen het door het Ministerie van OCW gefinancierde R&D-programma voor het onderwijsachterstandenbeleid. Zie hiervoor de website www.onderwijskansen.eu. Hier zijn wetenschappelijke en praktische handreikingen voor scholen te vinden over taalstimulering, ouderbetrokkenheid en het jonge kind. Voor de specifieke doelgroep van nieuwkomers (kinderen die nog maar kort in Nederland zijn) worden scholen daarnaast bij hun professionalisering ook ondersteund door de organisaties LOWAN-po en LOWAN-vo die hiervoor subsidie van het Ministerie van OCW ontvangen.

²¹ Dit betreft het project binnen de VIA-pilot «Intensieve Begeleiding van Langdurig Werkzoekenden», die samen met gemeente Amsterdam wordt uitgevoerd.

Voorschoolse educatie wordt gefinancierd uit het gemeentelijke onderwijsachterstandenbudget. Er is geen specifiek beleid op kennis van de beroepskrachten voorschoolse educatie over meertaligheid. In generieke zin is er wel veel aandacht voor de verbetering van de educatieve kwaliteit van de voorschoolse educatie. Gestreefd wordt naar responsieve professionals met hoge verwachtingen die feedback geven, ontwikkelingen stimuleren door kinderen uit te dagen in spel en die in een rijke leeromgeving activiteiten aanbieden die een beroep doen op alle ontwikkelingsdomeinen, waaronder taal. Zo is sinds 2017 de taaleis 3F in plaats van 2F wettelijk verplicht voor beroepskrachten voorschoolse educatie en wordt er per 1 januari 2022 verplicht een pedagogisch beleidsmedewerker ingezet die beroepskrachten voorschoolse educatie zal coachen op de eerder genoemde educatieve kwaliteit. Ten slotte is er extra aandacht voor gemeenten met een asielopvanglocatie. 60% van deze gemeenten biedt al professionele voorschoolse educatie aan hun peuters in de asielopvang aan. Zij worden extra gestimuleerd om bestaand aanbod te verbeteren en nieuw aanbod te ontwikkelen. In april 2021 wordt hier een eerste themabijeenkomst aan gewijd. Daarna zullen alle gemeenten met een asielopvanglocatie worden bevraagd welke specifieke hulp en begeleiding zij hiervoor nodig hebben.

Het belangrijkste EU-financieringsprogramma voor de onderwijssector is het Erasmus+ programma. Het nieuwe programma loopt van 2021–2027 en heeft een budget van ongeveer € 26 miljard. Het programma focust op onderwijs en training, jeugd en sport en besteedt bijzondere aandacht aan inclusie, om er zo voor te zorgen dat de toegankelijkheid en kansen van het programma zo breed mogelijk is voor deelnemers zoals jongeren, leerlingen, studenten en staf. 83% van dit budget is gereserveerd voor onderwijs en training, verdeeld over alle onderwijssectoren. Instellingen en organisaties kunnen op vastgezette momenten in het jaar bij het Nationaal Agentschap Erasmus+ een aanvraag doen voor mobiliteitsprojecten of strategische partnerschappen tussen instellingen uit verschillende landen. Ook docenten kunnen participeren in de projecten door bijvoorbeeld deel te nemen aan een internationaal project waar innovatieve lesmethoden worden ontwikkeld of door een cursus in het buitenland te volgen om hun talenkennis te verbeteren en internationale culturele vaardigheden te ontwikkelen. Professionalisering van docenten is de afgelopen jaren ook een nationale prioriteit geweest van Nederland in de uitvoering van Erasmus+. Op deze manier kunnen leerkrachten beter worden uitgerust met de juiste vaardigheden en kennis om te werken met multiculturele en meertalige klassen.

Vergemakkelijking van erkenning van in derde landen verworven kwalificaties

Het actieplan wil de erkenning van in derde landen verworven kwalificaties vergemakkelijken, de zichtbaarheid ervan bevorderen en ze beter vergelijkbaar maken met Europese/EU-kwalificaties. De leden van de D66-fractie ondersteunen deze ambitie omdat het ook in Nederland voor veel nieuwkomers tot onnodige vertraging leidt als hun kwalificaties niet worden erkend. Zo is er een tekort aan goed geschoolde werknemers in technische beroepen en de ICT, dat opgevuld zou kunnen worden door hierin reeds geschoolde migranten.²² Ook moedigt het actieplan het aanbod van overbruggings-cursussen in lidstaten aan om migranten te helpen het in het buitenland verworven

²² Opinion (EU) of the Committee on Employment and Social Affairs for the Committee on Civil Liberties, Justice and Home Affairs on new avenues for legal labour migration. Committee on the Employment and Social Affairs 2020/2010 (INI), p. 6.

onderwijs aan te vullen. Hierdoor integreren migranten eerder en sneller en kunnen hun competenties en vaardigheden ten volle worden benut. Op welke wijze zou dit actieplan kunnen bijdragen aan snellere erkenning van in derde landen verworven kwalificaties? In hoeverre is het behouden van talent en het aantrekken van nieuw talent een prioriteit?

Het doel van het actieplan is om de erkenning van kwalificaties verworven in derde landen te vergemakkelijken door samenwerking tussen nationale autoriteiten te bevorderen, te werken aan transparante erkenningspraktijken via Erasmus-programma's, uitwisseling tussen lidstaten over het aanbieden van complementaire cursussen te bevorderen, het verbeteren van de verstrekking van informatie over erkenningspraktijken en het bevorderen van de transparantie van kwalificatiesystemen.

Om invulling te geven aan vraag van werkgevers naar specifieke schaarse vaardigheden, expertise en kennis, zet het kabinet zich op verschillende manieren in op het aantrekken en behouden van talent. Zo werkt het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat (EZK) samen met regionale en nationale partners aan verbetering van de positionering van Nederland als aantrekkelijk vestigingsklimaat voor internationaal talent in loondienst. Deze inzet richt zich op het verhogen van het aantal kenniswerkers dat in Nederland wil werken en vestigen en de vaardigheden heeft om in te spelen op economische kansen en maatschappelijke uitdagingen, waaronder de energietransitie, digitalisering en de ontwikkeling van sleuteltechnologieën. Er wordt reeds ingezet op de positionering van Nederlandse werkgevers bij internationale topuniversiteiten en op nationale en internationale events en carrièrebeurzen. Belangrijke acties zijn ook de ontwikkeling van een informatie- en landingspagina en een Netherlands Branding-campagne gericht op het aantrekken en behouden van internationale kennismigranten. Deze zullen in de eerste helft van 2021 door The Netherlands Point of Entry, onderdeel van de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO), worden gelanceerd. Daarnaast heeft de Minister van OCW in de recent gepubliceerde Internationale Kennis- en talentstrategie (IKT) aangekondigd, voor wat betreft de werving van internationale studenten, te willen sturen op een kwalitatieve instroom²³. De inzet vanuit de overheid op aantrekken en behouden van internationale studenten wordt daarmee gelinkt aan regio's en sectoren met (toekomstige) arbeidsmarktcrapte, in het bijzonder de techniek en ICT.

Voor het mbo waardeert de Samenwerkingsorganisatie Beroepsonderwijs Bedrijfsleven (SBB) buitenlandse diploma's. Hierbij wordt een uitspraak gedaan over het niveau en zo mogelijk de globale inhoud van een buitenlandse opleiding of scholingstraject in relatie tot de Nederlandse kwalificatiestructuur. Individuen kunnen hier zelf een aanvraag voor doen. Onderwijsinstellingen kunnen gratis advies krijgen over de waarde van buitenlandse diploma's. Op deze manier kunnen ze het instroomniveau voor een mbo-opleiding bepalen. Ook bevoegde autoriteiten kunnen in geval van een verzoek tot toelating tot een beschermd beroep het buitenlandse diploma voorleggen aan SBB. Voor het hoger onderwijs heeft Nuffic deze taken. Het gaat zowel om onderwijsvergelijking en algemene adviezen als om (individuele) diplomawaarderingen op verzoek van een hogere onderwijsinstelling. Via de «Adviseringsportal Onderwijsvergelijking» van Nuffic kunnen onderwijsinstellingen direct een diplomawaardering of kort advies aanvragen. In opdracht van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) geeft Nuffic ook diplomawaarderingen voor inburgering van nieuwkomers.

²³ Kamerstukken II 2020/21, 31 288, nr. 893.

Persoonlijke ondersteuning

Het actieplan stelt dat het leren van een taal niet al na een paar maanden moet stoppen. Er moet ook ondersteuning worden geboden voor taalcursussen op gemiddeld en gevorderd niveau, die zijn afgestemd op de behoeften van verschillende groepen. De leden van de D66-fractie zien dat dit actieplan raakvlakken heeft met de plannen voor een persoonlijk inburgeringsplan in de nieuwe inburgeringswet die op 1 januari 2022 ingaat. Zijn er mogelijkheden en programma's in dit actieplan die de Nederlandse aanpak kunnen versterken?

Het actieplan sluit goed aan bij de nieuwe Nederlandse aanpak van inburgering. Op grond van de brede intake en het persoonlijk plan inburgering en participatie (PIP) wordt bezien wat een passend inburgeringsaanbod is (waarbij gekozen wordt voor één van de drie leerroutes in het nieuwe inburgeringsstelsel) en welke begeleiding en ondersteuning de inburgeringsplichtige gedurende het inburgeringstraject krijgt. Taal is een essentieel onderdeel van inburgering, maar ook andere aspecten zoals kennis van de Nederlandse maatschappij komen daarbij aan bod. Voor inburgeringsplichtigen die hier baat bij hebben kan het inburgeringstraject benut worden om naast het leren van de Nederlandse taal hen zo snel mogelijk voor te bereiden op instroom in een Nederlandse vervolgopleiding. Onder meer de activiteiten in het actieplan voor integratie en inclusie 2021–2027 van de Europese Commissie die betrekking hebben op internationale diplomawaardering, het inzichtelijk maken van werker-ervaring en het stimuleren van goed taalonderwijs kunnen de Nederlandse aanpak van inburgering versterken.

Betrokkenheid van ervaringsdeskundigen

Het actieplan acht het van belang om migranten en migrantenorganisaties te betrekken bij het ontwerp, de uitvoering en de evaluatie van beleidsmaatregelen en programma's op het gebied van integratie en inclusie. Dit kan ervoor zorgen dat het beleid inzake integratie en inclusie doeltreffender wordt en aan de werkelijke behoeften beantwoordt. De Europese Commissie heeft een deskundigen-groep opgericht over de standpunten van migranten, bestaande uit migranten en organisaties die hun belangen vertegenwoordigen. Zij zal deze werkgroep raadplegen bij het uitstippelen en uitvoeren van toekomstig EU-beleid op het gebied van migratie, asiel en integratie. Ook de leden van de D66-fractie vinden dat nieuwkomers meer medezeggenschap moeten krijgen over lokaal beleid en over de uitvoering van de inburgeringswet in gemeenten, zoals dat ook gebruikelijk is bij bijvoorbeeld de doelgroep van de Participatiewet. De uitvoering van het actieplan zal in Nederland ook moeten voldoen aan de werkelijke behoeften van migranten in Nederland. Hoe wil de Nederlandse regering ook op nationaal en lokaal niveau ervaringsdeskundigen betrekken?

In aanloop naar de nieuwe wet Inburgering is de Klankbordgroep Nieuwkomers opgericht, om de kennis en ervaring van oud- en nieuwkomers te benutten bij de vormgeving van het wetsvoorstel. Het kabinet is het dan ook eens met de opmerking dat het beleid op deze manier doeltreffender wordt. Het perspectief van ervaringsdeskundigen is essentieel om het stelsel zo goed mogelijk te laten aansluiten bij de praktijk. Ook veel gemeenten maken in aanloop naar de inwerkingtreding van het nieuwe stelsel al gebruik van klankbordgroepen met (voormalig) inburgeraars, om hun ervaringen mee te nemen in de lokale invulling van

inburgeringstrajecten. De verwachting van het kabinet is dat gemeenten ook na de invoering van de wet op 1 januari 2022 gebruik zullen blijven maken van dergelijke klankgroepen. Daarnaast zijn er ook gemeenten die gebruik zullen maken van ervaringsdeskundigen in het nieuwe stelsel, bijvoorbeeld bij de afname van de brede intake. In de pilots omtrent de brede intake wordt momenteel al ervaring opgedaan met het uitleg geven aan inburgeraars over (de voorbereiding op) de brede intake door ervaringsdeskundigen. Opgedane lessen hierover zullen in het evaluatie-rapport dat in het tweede kwartaal van dit jaar verschijnt worden opgenomen.

Stimulering van het gebruik van nieuwe technologieën en digitale instrumenten voor integratie en inclusie

De Europese Commissie heeft veel vertrouwen in het gebruik van nieuwe technologieën en digitale instrumenten voor integratie en inclusie. De leden van de D66-fractie horen graag van de regering hoe hierin de privacy van mensen beschermd wordt en het gebruik van deze technologieën niet onbedoeld tot etnische profilering leidt»

Discriminatie is krachtens de Grondwet (art. 1) verboden. De inzet van nieuwe technologieën en digitale instrumenten moeten binnen de kaders van de Grondwet, de Europese verdragen, en internationale mensenrechtenverdragen blijven en voldoen aan wet- en regelgeving zoals de Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) en de Algemene wet gelijke behandeling (Awgb).

Het kabinet erkent dat er risico's kunnen ontstaan bij de inzet van nieuwe technologieën. Diverse rechten, zoals het recht om niet te worden gediscrimineerd en het recht op bescherming van de persoonlijke levenssfeer, kunnen door digitale toepassingen worden geraakt. Zo kunnen onbewuste vooroordelen en stereotyperingen in algoritmische data-analyses (bias) verscholen liggen. Dit kan leiden tot onbedoelde uitsluiting van mensen en groepen, of zelfs discriminatie.

De wetgeving schrijft voor dat bij het gebruik van persoonsgegevens een *data protection impact assessment* (DPIA) moet worden uitgevoerd. Dat is bedoeld om voortijdig risico's te signaleren en daarop te acteren. Daarnaast kunnen bescherming van gegevens en het benutten van innovatie hand in hand gaan als er *privacy by design* wordt toegepast.

Om overheden te ondersteunen bij een verantwoorde inzet van technologie ontwikkelt het kabinet aanvullende instrumenten, waaronder de richtsnoeren met waarborgen tegen risico's van data-analyses door de overheid.²⁴ Daarnaast is een *Handreiking non-discriminatie by design* ontwikkeld. Daarin is een vertaalslag gemaakt van de juridische kaders naar operationele ontwerpprincipes. Ook wordt een *Impact Assessment Mensenrechten en Algoritmen* gemaakt. Al deze instrumenten helpen om discriminerende patronen bij de inzet nieuwe technologieën en algoritmen en andere risico's voor mensenrechten in een vroeg stadium te identificeren en te voorkomen.

Het kabinet merkt graag op dat de inzet van nieuwe technologieën ook kansen met zich meebrengt. Zo kan het rechtmatig gebruik van gegevens zoals nationaliteit of afkomst ook behulpzaam zijn om discriminatie in algoritmische data-analyses op te sporen en ongedaan te maken. De gemeente Amsterdam heeft bijvoorbeeld een methodiek toegepast om te testen of er gediscrimineerd wordt op basis van herkomst bij het

²⁴ Kamerstukken II 2019/20, 26 643, nr. 642.

detecteren van een woonfraude-algoritme. De Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) heeft een magazine gepubliceerd met meer voorbeelden als deze waarbij de nadruk ligt op het realiseren van kansen.²⁵

Tot slot zijn racisme en discriminatie ontegenzeggelijk hardnekkige problemen in onze samenleving. Het kabinet blijft zich daarom onverminderd hard maken voor gelijke kansen van iedereen in onze diverse samenleving en zal discriminatie en racisme waar nodig bestrijden.

Werkomstandigheden migranten

In het actieplan gaat het weinig over de slechte werkomstandigheden van migranten en het gebrek aan bescherming dat zij door tijdelijke contracten krijgen. Wel wordt de Europese Pijler van sociale rechten genoemd, waaronder billijke arbeidsvoorwaarden vallen. In hoeverre kan het bevorderen van de arbeidsomstandigheden van migranten bijdragen aan integratie en inclusie?

In het rapport «Geen Tweederangsbürger»²⁶ van het Aanjaagteam Bescherming Arbeidsmigranten wordt geconstateerd dat het versterken van de positie van arbeidsmigranten belangrijk is om ervoor te zorgen dat zij meer geïntegreerd raken. Daarbij is het nodig dat er niet alleen naar het versterken van de arbeidsomstandigheden gekeken wordt, maar eveneens naar bredere omstandigheden. Zo kan ook het verbeteren van de woonomstandigheden, het betrekken van arbeidsmigranten bij het beleid en het faciliteren van bijvoorbeeld taallessen aan arbeidsmigranten ervoor zorgen dat arbeidsmigranten volwaardig kunnen deelnemen aan de Nederlandse samenleving.

Vragen van de PVV-fractie

De leden van de PVV-fractie hebben kennisgenomen van het EU-actieplan voor integratie en inclusie 2021–2027. Deze leden hebben nog een aantal vragen.

Kan de regering met cijfers aangeven op welke wijze in Nederland de massa-immigratie onderaan de streep daadwerkelijk economisch voordeel oplevert, dan wel zou hebben opgeleverd, en op welke wijze die massa-immigratie, ondanks alle maatregelen inzake integratiebevordering, zou hebben geleid tot een diverse en saamhorige multiculturele samenleving?

Kan de regering in harde cijfers aangeven welke bijdrage de vaardigheden van immigranten uit niet-westerse culturen aan onze arbeidsmarkt hebben geleverd en tegen welke kosten?

Kan de regering aangeven waarom het sluiten van de grenzen geen oplossing zou bieden voor het probleem van de massa-immigratie en het EU-actieplan voor integratie en inclusie wel?

De door de PVV-fractie gevraagde cijfers zijn niet beschikbaar. Dit soort kosten en opbrengsten zijn ook niet te becijferen: een eenvoudige saldering van bijvoorbeeld afgedragen belastingen en kosten van sociale zekerheid geven geen beeld van de macro-effecten op welvaart en welzijn. Daarvoor zouden immers bijvoorbeeld ook alle *opportunity-costs* moeten

²⁵ <https://ai-magazine.vngrealisatie.nl/>.

²⁶ Geen tweederangsbürgers. Aanbevelingen om misstanden bij arbeidsmigranten in Nederland tegen te gaan, 30 oktober 2020.

worden meegewogen en doorgerekend: wat zouden bijvoorbeeld de welvaartseffecten op de Nederlandse samenleving zijn geweest als een woning als gevolg van onvoldoende intern arbeidsaanbod niet zou zijn gebouwd, of zorg niet zou zijn verleend.

De Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid heeft zorgvuldig onderzoek gedaan naar de (im)migratie in Nederland en de effecten daarvan op het samenleven. Dit heeft geleid tot het rapport «Samenleven in Verscheidenheid». Het kabinet heeft met de kabinetsreactie van 24 maart 2021 op het rapport gereageerd.²⁷

Het rapport «*Bevolking 2050 in Beeld, Drukker, Diverser en Dubbelgrijs*», dat het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) en het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) in juli 2020 hebben uitgebracht in het kader van de door de Kamer gevraagde Verkenning Bevolking 2050 (Motie Dijkhoff c.s., Tweede Kamer, vergaderjaar 2018–2019, 35 000, nr. 8) brengt de bevolkingsomvang en -samenstelling in 2050 in kaart. Het geeft daarbij al een eerste beeld van de effecten van vergrijzing en het lage aantal geboorten op het (krimpende) aandeel dat de bevolking in de actieve levensfase in 2050 uitmaakt van de totale bevolking. Het eindrapport over dit onderwerp dat in april 2021 uitkomt, brengt in kaart wat de maatschappelijke implicaties van deze bevolkingsverandering zijn voor verschillende aspecten van de Nederlandse samenleving. Het kabinet wacht dit rapport af, en zal op basis van deze inzichten haar standpunt bepalen over onder meer de rol van migratie voor de toekomst van Nederland.

Vragen van de SGP-fractie

De leden van de SGP-fractie hebben kennisgenomen van het EU-actieplan inzake integratie en inclusie. Deze leden hebben enkele vragen.

De regering heeft een positieve grondhouding ten aanzien van de subsidiariteit. Dat wordt onderbouwd met de constatering dat er aanhoudende uitdagingen zijn voor succesvolle integratie en inclusie van migranten en EU-burgers met een migratieachtergrond, wat maakt dat er een rol is weggelegd voor de EU. Opvallend vinden de leden van de fractie van de SGP dat vervolgens wordt gesproken over het ondersteunen en begeleiden van lidstaten, met name de lidstaten die minder ervaring met integratie hebben. Waarom acht de regering dit van belang in het kader van dit actieplan? Waarom zou de Europese Commissie zich extra moeten profileren richting lidstaten die minder ervaring met integratie hebben?

De regering meent dat de voorgenomen maatregelen op EU-niveau en de geadviseerde maatregelen op nationaal niveau daaraan een bijdrage kunnen leveren. Aan welke (soort van) maatregelen denkt de regering in dit verband? En waarom zou dat wel of niet in strijd zijn met de subsidiariteit?

Een andere vraag die bij de leden van de fractie van de SGP leeft, gaat over de betekenis van dit actieplan voor de migranten. Worden er extra voorwaarden vastgesteld? Heeft dit consequenties voor de houding van migranten ten opzichte van allerlei onderwerpen, zoals hun persoonlijke visie op inclusie? Dit klemmt temeer daar het wederkerigheidsprincipe wordt benoemd. Dat

²⁷ Brief aan de Tweede Kamer met de *Kabinetsreactie WRR rapport Samenleven in Verscheidenheid*, d.d. 24-03-2021.

betekent dat tegenover ondersteuning de verplichting staat tot het leren van de taal, het aanpassen aan (de normen en waarden van) de samenleving. Wat wordt hiermee bedoeld? Moeten migranten alle waarden en normen van de samenleving omarmen? Mogen ze nog een eigen visie hebben op thema's die misschien zelfs geleid hebben tot hun migratie? Hoe kan worden voorkomen dat de Europese Commissie gaat regeren over de gewetens van migranten en over de waarden en normen die gelden binnen de diverse lidstaten?

Met het actieplan beoogt de Commissie lidstaten te ondersteunen op het gebied van integratie en inclusie van zowel migranten als EU-burgers met een migratieachtergrond, door middel van toolkits, (financiële)ondersteuningsprogramma's of raamwerken. Er worden niet-bindende adviezen gegeven voor maatregelen. Zoals aangegeven in het BNC-fiche kunnen lidstaten, afhankelijk van de nationale context, een eigen invulling geven aan de integratie van migranten en EU-burgers met een migratieachtergrond. Het doen van niet-bindende aanbevelingen en het aanbieden van (financiële) ondersteuning acht het kabinet daarmee niet in strijd met het subsidiariteitsbeginsel. Daarnaast is het kabinet van mening dat het geen kwaad kan om lidstaten onderling te laten reflecteren op nationaal beleid, en daarbij de gelegenheid hebben om met elkaar mogelijke goede praktijken en lessen uit te wisselen.

Wat betreft de vragen over het wederkerigheidprincipe en de visie van het kabinet hierop verwijst het kabinet naar het antwoord op de vraag over het wederkerigheidsprincipe van de fractie van GroenLinks daarover.